

**SUDANLI YAZAR TAYYİB SÂLİH’İN “VED HÂMİD KÖYÜNÜN
HURMA AĞACI” ADLI HİKÂYESİNİN TEKNİK VE TEMATİK
AÇIDAN TAHLİLİ***

Sevim Arslan
Yusra Özalp*****

Öz

Bu makalede kaleme aldığı hikâyelerle Sudan ve Arap dünyasının önemli temsilcileri arasında görülen Tayyib Sâlih’in *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı hikâyesinin teknik ve tematik açıdan tahlili yapılmıştır. Yapılan tahlilin daha iyi anlaşılması için ilk olarak eserin orijinal isminde yer alan Dûme kelimesinin üzerinde durulmuştur. Bu başlıkta Dûme ağacının palmye türünde hurma meyvesine benzer meyve veren bir ağaç olduğu ve genel olarak Sudan ve çevresinde yetiştiği belirtilmiştir. Ardından ikinci başlıkta Dûme ağacının kutsallığı üzerinde durularak Kur’an-ı Kerim’den ilgili ayetlere yer verilmiştir ve Dûme ağacından yararlanılma alanlarına kısaca değinilmiştir. Akabinde üçüncü başlıkta bu hikâyenin tarihsel arka planı incelenmiştir. Bu başlık altında eserin ilk olarak ne zaman ve hangi dergide yayımlandığı hakkında bilgiler verilmiştir. Devamında yapılan tahlilin başarılı ve anlaşılır olmasını sağlamak amacıyla hikâyenin yazıldığı dönemde Sudan’da devam eden iç sorunlar ile bağımsızlık mücadelesine kısaca değinilerek hikâye ile bu olaylar arasında bir ilişki kurulmuştur. Son olarak dördüncü başlıkta ise bu hikâyenin teknik ve tematik açıdan tahlili üzerinde durulmuştur. Hikâyenin olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve mekân özellikleri, anlatım teknikleri, dil ve üslubu ve teması incelenerek edebi bir çözümleme yapılmıştır. Bununla birlikte bu başlıkta yazarın eserde eşine az rastlanır nitelikte kullandığı benzetmeler ile idrak filleri tablolar halinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Tayyib Sâlih, *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı*, Dûme, Tahlil.

**Technical and Thematic Analysis of the Work of Sudanese Writer Tayeb
Salih Named "Palm Tree of Wad Hamid Village"**

Abstract

This article focuses on the technical and thematic analysis of Tayeb Salih's work named *Palm Tree of Wad Hamid Village*, one of the important representatives of Sudan and the Arab world. In order to better understand the analysis made, firstly, the word Dûme in the original title of the work was emphasized. In this title, it is stated that the Dûme tree is a palm type tree that produces fruit similar to palm fruit and generally

* Bu makale “Sudanlı Hikâyecilerden Tayyib Sâlih’in Dûmetu Ved Hâmid Adlı Eserinin Yapı ve Tematik İncelemesi” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fak., Temel İslam Bilimleri ABD, sevimiylma@yahoo.com

*** Yüksek Lisans Öğrencisi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, e-posta: yusraozalp94@mail.com

Makale Gönderim Tarihi: 05.02.2021

Makale Kabul Tarihi : 15.06.2021

grows in and around Sudan. Then, in the second title, the sacredness of the dme tree was emphasized, and the relevant verses from the Quran were included and the areas of using the Dûme tree were briefly mentioned. Subsequently, the historical background of this story was examined in the third title. Under this heading, information was given about when the work was first published and in which journal. In order to ensure that the analysis made afterwards is successful and understandable, a relationship has been established between the story and these events by briefly mentioning the internal problems in Sudan and the struggle for independence at the time when the story was written. Finally, in the fourth title, the technical and thematic analysis of this story is emphasized. A literary analysis is made by examining the plot of the story, its personal staff, time and space features, narrative techniques, language and style and theme. However, in this title, the similes used by the author, which is rarely seen in the work, and the verbs of perception are examined in tables.

Keywords: Sudan, Tayeb Salih, *Palm Tree of Wad Hamid Village*, Doum, Analysis.

Structured Abstract

The doum palm is very important to Arab society. These trees, which have a type of fruit similar to palm fruit, are used in food, health and trade areas. It is known that it heals diseases by having beneficial minerals. The fact that it grows especially in Sudan and Egypt shows that it is a special tree.

Since the beginning of human history, the date palm tree is thought to be a sacred tree. Many verses in the Quran support this idea. In addition, the fact that the fruit of the doum palm was found in the tombs of the ancient Egyptian Kings clearly reveals that this fruit is sacred. However, the fact that the Arabian community has benefited from the doum palm in many areas shows that the tree is a fertile tree.

Political and military problems of some Arab and African countries for centuries have prevented the development of these countries. In these countries, which do not develop in this respect, some problems such as poverty and hunger have emerged. In countries like Sudan, which are experiencing a struggle for independence, domestic troubles and administrative disorders, it is normal for palm trees to be seen as fertile, sacred and blessed and intertwined with life.

The fact that love is at the forefront with a tight attachment to palm and date trees in these countries has emerged as a topic for writers in fields such as literature. From this perspective, Tayeb Salih, one of Sudan's leading writers, comes to mind first. Sâlih uses date and date trees in many of his works. The fact that Salih includes these trees in his works shows that he used an impressive metaphor.

Palm Tree of Wad Hamid Village, one of the works of Sâlih, included the doum palm, a type of date tree. This tree constitutes the key point of the work, enabling the reader to connect the input to the development and the development to the result, and from the result it helps to get the main message.

The independence struggle in Sudan, the problems between the south and the northern part of the country, the administrative troubles and the peace process in the period when Salih's work *Palm Tree of Wad Hamid Village*, published in 1960, was

written, of course, affected the author. However, in this work, Salih has made it clear that even if he does not give a clear place to the political, military and social problems that are effective in Sudan, the doum palm, which is the main element of the work, contributes to the formation of unity and solidarity, is known as sacred and seen as fertile. From this point of view, it is thought that the doum palm was considered fertile, sacred and blessed for the period in which Salih wrote this work.

Salih's work *Palm Tree of Wad Hamid Village*, published in *Asvat* magazine in 1960 with the help of editor David Johnson in the field of translation, is seen as an important step in the field of literature. In addition, the most important emotion that Salih felt while creating the work called *Palm Tree of Wad Hamid Village* was his longing for his homeland in the face of the cold climate of London he migrated to despite growing up in a hot climate.

In the work called *Palm Tree of Wad Hamid Village*, which is examined in the article, the main event and the subject are formed around the palm and the tomb next to the palm, called Doum on the river's edge. The story begins with the encounter of a young boy and an old man in a region close to the Nile River in the village of Ved Hâmîd in Sudan. The old man provides information and guidance to the young man about the village. The young boy learns from the old man that the village has harsh conditions and disturbing flies. Thereupon, the young man's desire to leave the village emerges. The people of the village believe that the tomb on the edge of the Nile River and the tree next to the tomb are sacred.

The deceased once lived as an old man as a slave next to a cruel and persecutor. Later, help was sent to the old man by God. The old man was given a rug and asked to lay it on the water and climb on it. The rug brought the old man to float on the water and near the doum palm, which is thought to be sacred and named after him. The old man lived here for years. He ate ready-made and cooked meals every day. However, it is not known where the food came from.

The people of the village see this old man and tree in their dreams every day. One day, government officials came to the river to do the water pump project and decided to cut the tree. Village people want to oppose this situation and prevent the government. No matter how hard the village people live, they protect their religious values.

The idea that the personal staff, time and place element in the story are formed by ordinary people in a village in daily life and the events that come one after another in a normal time may come to mind first. But the fact that the man of his age was seen as a slave by a brutal man, the old man was brought near the doum palm, which was thought to be sacred by floating on the water by a rug, and the fact that the man was helped by Allah and in front of ready-made meals, which was made every day by Allah, eliminates this banality are seen as elements.

Sâlih makes use of narrative and description techniques by providing the narration from the old man's mouth from the perspective of the hero in the story. In addition, the author's inclusion of depictions of the environment and people in the story, his use of a simple, clear and understandable language, and the use of rare metaphors prove that the author is well-equipped, rich and impressive in terms of expression, language and style.

The fact that the doum palm, which draws attention in the story and is thought to constitute the main element of the story, is considered sacred by the people living in the village and that the tree is not allowed to be cut by the people of the village because of this belief, shows that the importance of unity and solidarity is also emphasized in the story, together with a theme for religious motifs. The author, showing the importance of the doum palm as a cultural heritage for the people of Ved Hâmid village, placed the tree as a metaphor in the main element of the story, as in many of his works.

The author, who made the reader feel the importance of the doum palm for the people of Ved Hâmid village in the story and that it is a cultural heritage, introduces the tree, which is unknown to many people. The fact that doum, a palm-like tree that yields fruit like a date, is in the tombs of the ancient Egyptian kings, being considered a sacred and fertile tree, and utilizing many of its parts in various areas are the proofs of the importance of the tree for the Arab world.

Giriş

Dünyadaki her toplum kendine has bazı özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Arap toplumlarında görülen ortak özelliklerden biri ise hurma meyvesine olan sevgi ve bağlılıktır. Hurma meyvesinden asırlardır birçok alanda yararlanılmaktadır. Bazı Arap ve Afrika ülkelerinde yetiştirilebilen hurma meyvesi, bu ülkelerdeki toplumların vazgeçilmezlerinden biri haline gelmiştir. Söz konusu meyvenin kullanım alanlarının başında gıda, ticaret ve sağlık alanlarının gelmesi, meyvenin Arap ve bazı Afrika ülkelerinde yaşam ile iç içe girmesine sebebiyet vermiştir.

Yazarların edebi ürünlerini oluştururken yararlandığı ortak malzemenin hayat olduğu düşünüldüğünde birçok Arap yazarın edebi ürünlerinde hurma meyvesine yer vermesi ve meyveyi eserlerinde bir metafor gibi kullanması beklenmektedir. Bu bağlamdan hareket edildiğinde Sudan gibi yıllardır bağımsızlık mücadelesi veren, siyasi sorunlar yaşayan ve bu sorunlar nedeniyle yoksulluk problemi ile karşı karşıya kalan bir ülkede hurma gibi bereketli ve mübarek bir meyvenin kıymeti elbette büyüktür.

Sudan'ın önde gelen edebiyatçılarından biri olan Tayyib Sâlih'in eserlerinde hurma meyvesine ve hurma ağacına sıklıkla yer vermesi doğduğu, büyüdüğü ve yetiştiği toplumun kendine has olan özelliklerinden etkilendiğini göstermektedir. Sâlih'in hikâyesiyle ilgili yapılacak incelemede ilk olarak yazarın hayatına değinmek faydalı olacaktır.

Yazarın tam adı et-Tayyîb Muhammed Sâlih Ahmed'dir (Yener, 2017, s.375). Arap ülkelerinde 20.yüzyılın en başarılı ediplerinden biri olarak görülen Sâlih, 1929 yılında Sudan'da doğmuştur (Ayyıldız, 2018, s.662). Çocukluğunda babasına hurma toplama konusunda yardımcı olmuştur (Ġâzî, 2015, 20). Ayrıca yazar, inançlı ve tarımla uğraşan insanların bulunduğu köy ortamında yetişmiştir (Ayyıldız, 2018, s.662).

Sâlih, eğitim hayatına Kur'an okulunda başlamıştır (Koç, 2004, s.19). İlkokulu ed-Debba köyünde tamamlamış olup bu köy uzun zamandır âlimleriyle meşhur bir köydür (Koç, 2004, s.19). Ortaokulu Port Sudan'da okumuştur (Ġâzî, 2015, 60) Liseyi Umm Dermân'ın kuzeyindeki Vadi Halfa'da Vadi Seyyidina Okulu'nda tamamlamıştır (Ĥabkâvî, 2016, s.16).

Üniversite eğitimi için Sudan'ın başkenti Hartum'a başvurmuştur (eş-Şerîf, 2012). Sâlih burada fen bilimleri bölümüne seçilmiş olmasına rağmen edebiyat alanına yönelmiştir (Ġâzî, 2015, 20). 1952 yılında Londra'ya gitmiş ve ilerleyen dönemlerde Julia Maclean ile evlenerek üç kız çocuğu olmuştur (Ġâzî, 2015, 21).

Sâlih, Londra'ya giderek İngilizlerin ünlü yayın kuruluşlarından biri olan BBC'de çalışmıştır (Koç, 2017, s.72). Daha sonra burada drama alanında bölüm başkanlığı yapmıştır (Aljazeera Encyclopedia, 2014). Katar'ın temsilcisi olarak UNESCO'da görev almıştır (Ġâzî, 2015, 21). İngiltere'nin başkenti Londra'da Arapça olarak yayın yapan *el-Mecelle* adlı dergide "*Ufukun Ba'idun*" ismini verdiği köşede makale yazımında bulunmuştur (Koç, 2004, 21).

Tayyib Salih, İngiliz yazar Thomas Hardy, İrlandalı yazar James Joyce ve Nobel ödülünü alan Amerikalı yazar William Faulkner'den etkilenerek ilham almıştır (Fikrîmag, 2017). Sâlih'in romanları otuzdan fazla dilde çevirisi yapılarak yayımlanmıştır (Suşur, 2019). Roman ve hikâyelerinde genel olarak Sudan'daki köy hayatını ve köy toplumunun yaşadığı zorlukları ve problemleri işlemiştir (Maşrafî, 2017, 58).

Yazarın *Ursu'z-Zeyn* (Zeyn'in Düğünü (عرس الزين)) romanından hareketle oluşturulan Arapça film, 1976 yılında Cannes Film Festivali'nde ödül almıştır (Mâcid, t.y.). 1966 yılında Beyrut'ta yayımlanan *Mevsimu'l-Hicre ile's-Şemâl* (Kuzeye Göç Mevsimi موسم الهجرة الى الشمال), 2001 yılında Arap Edebiyatı Akademisi tarafından 20. yüzyılın en değerli romanı olarak görülmüştür (Ayyıldız, 2018, s.665). Yazar, betimlemeleriyle mümtaz bir stile sahip olmasından dolayı diğer edebiyatçılar tarafından "*Arap romanının dehası*" (عبقري الرواية العربية) unvanına sahip olmuştur ('Alî, 2009). Yazar, *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı eseriyle Sudan'da modern hikâyenin öncüleri arasında yer almıştır (Yazıcı, 1998, s.484). Sâlih, 18 Şubat 2009 tarihinde İngiltere'nin Londra şehrinde vefat etmiştir (Bîyyumî, 2020).

Sâlih hakkında ülkemizde yapılan tez ve makalelere bakıldığında yazarın hayatı, öne çıkan bazı romanları ile bu romanların farklı açılardan incelendiği görülmektedir. Fakat yazarın dünya çapında tezlere, makalelere, filmlere konu olmayan önemli eserleri de mevcuttur. Yazarın önemli hikâyelerinden biri olan *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı hikâyede hurma ağacı, eserin kilit noktasını oluşturmaktadır.

Sâlih'in bu eseri bazı kaynaklarda *Dûmetü Ved Hâmid* (Koç, 2004, s.28), *Devmetü Vüddi Hâmid* (Yazıcı, 1998, s.484), ve *Dûmetü Vudd Hâmid* (Yener, 2017, s.384) şeklinde yer almıştır. Ancak bu makalede okuyucunun hikâyeyi daha iyi anlaması için *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* şeklinde bir başlık tercih edilmiştir. Eserin orijinalinde yer alan Dûme kelimesi hurma türündeki ağaçlara verilen bir isim olduğu için bu başlıkta hurma kelimesine yer verilmiştir.

Sâlih, *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* (دومة ود حامد) adlı hikâyeyi 1960 yılında *Asvat* (مجلة الاصوات) dergisinde editör Denys Johnson-Davies'in tercüme alanında yaptığı yardımlar ile yayımlamıştır ('Alî, 2009). Hikâye yirmi sayfadan oluşmaktadır (Sâlih, 1997, s.33-53). Sâlih, hikâyede açık ve anlaşılır bir dile yer vererek gerçek Sudanlı kimliğini okuyuculara ayna gibi yansıtmıştır (Fađlullâh, 2013). Hikâyenin bu ismi almasının birinci nedeni olayların kutsal olarak görülen Dûme isimli ağacın etrafında geçmesidir. İkinci nedeni ise olayların Sudan'ın Ved Hâmid adlı köyünde yaşanmasıdır.

Makalede *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı hikâye teknik ve tematik açıdan tahlil edilerek edebi bir çözümleme yapılmaktadır. Ayrıca bu makalede hikâyenin orijinal isminde yer alan Dûme kelimesi üzerinde durulmakta olup Dûme kelimesi eserin teknik ve tematik açıdan tahlili ile ilişkilendirilmektedir.

204

Makalede literatür tarama tekniğinden yararlanarak tümdengelim anlayışı benimsenmiştir. Sâlih'in tezlere, makalelere ve dünya çapında bilinen ve tanınan filmlere konu olan eserleri dışında önemli gördüğümüz *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı hikâyesini tahlil ederek okuyucuları bilgilendirmek amaçlanmıştır.

1. Dûme Ağacı Hakkında Genel Bilgiler

Dûme ağacı Araplarda olmazsa olmaz denilecek kadar önemli bir yere sahiptir. Dûme ağacı, palmye ağaçlarının bir türü olmakla birlikte İngilizce olarak *Hyphaene thebaica* (Doum palmyesi) adıyla bilinmektedir (Mâlikî, 2016). Dûme, Araplar tarafından hurma türünden olan iri ağaçlara verilen özel isim olup çocuklar tarafından çok sevilen bir meyve türüdür (Filâbî, 2020). Ayrıca Dûme meyvesinin uzun ömürlü olduğu, hastalıklara şifa verdiği, ağacının pürüzsüz ve meyvesinin tatlı olduğu bilinmektedir (Filâbî, 2020).

Dûme ağacı yüksek sıcaklıklara dayanabilen bir çöl palmyesi olup meyve vermesi uzun yıllar sürdüğü için yetiştiriciler tarafından değerli bir ağaç olarak görülmektedir (Husnîyîn, 2013). Bu ağaç özellikle Sudan'ın kuzey kesiminde ve Mısır'ın Âss'âid ve Âssvân ilçelerinde yetişmektedir (Tarabîlî, 2015).

2. Dûme Ağacının Araplar için Önemi

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren hurma ağacının kutsal bir ağaç olduğu düşüncesi Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetlerde bir delil niteliği taşımaktadır:

“Gökten su indiren de O’dur. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, ondan bir yeşillik çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş taneler çıkarırız, hurma ağacının tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve narı da çıkardık. Bunların kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Bakın her birinin meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaşmasına. Şüphesiz şu size gönderilende inananlar için birçok ibretler vardır”¹

Eylül 2007’de arkeologlar tarafından yapılan incelemede Mısır’da Kral Tutankhamun’un mezarında Dûme meyvesi bulunmuştur (ABC News, 2007). Eski Mısır kralının mezarında bulunan Dûme meyvesinin o dönemlerde kutsal kabul edilen bir meyve olarak görüldüğü düşünülmektedir.

Asırlardır Arap dünyasında hurma ağacının dallarından, gövdesinden, yapraklarından ve meyvesinden birçok alanda yararlanılmıştır. Arap toplumu için hurma ağacı önemli bir konumda olup bereketli bir ağaç olarak da görülmektedir. Bu bağlamdan hareketle hurma ağacı başta gıda, sağlık ve ticari alanlarda Arap toplumu ile hep iç içe olmaktadır. Ayrıca hurma ağacından ip, hasır, kap, araç ve gereç, pervane üretimi gibi birçok malzeme üretimi de yapılmaktadır (Bedr, 2019).

Hurma ağaçları, Arap romanlarında ve hikâyelerinde sıklıkla yer almaktadır (Yedi’n-Nûr, 2009, s.188-189). Bu edebî türlerde bahsedilen hurma ağaçlarının toprağa salınan kökleri ve göğe uzanan tepesi yer aldığı bölgenin tarihini simgelemektedir. Ayrıca edebî eserlere konu olan hurma ağaçları, kırsal kesimdeki insanların uğraşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar eserlerinde yer verdikleri hurma ağaçlarıyla genellikle karakterlerin güven ve güç kaynağını oluşturmuşlardır (Yedi’n-Nûr, 2009, s.189).

Hurma ağaçları sıcak iklimde zor coğrafi şartlarla karşılaşmaktadır. Fakat toprağa salınan kökleri bu şartların üstesinden gelmektedir. Böylece hurma ağaçları kırsal kesimdeki insanlara zor şartlara karşı dayanıklı olma bakımından örnek olmuştur. Kırsal kesimdeki insanların aldığı bu örnek edebî eserlere yansyarak Sudanlı yazar Sâlih’in birçok eserinde metafor olarak yer almıştır.

3. *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı Adlı Eserin Tarihsel Arka Planı*

İbrahim Dervîş’e göre Sâlih’in *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı hikâyeyi yazma sebebini çocukluğunu sıcak bir iklimde geçirmesi ve bu iklimde yetişmesine karşın Londra’ya gidip beklemediği bir soğuk iklimle

karşılaşmasıyla vatan özleminin ve sevgisinin artması oluşturmaktadır (Alquds, 2009). Sâlih'in bir televizyon programında Muhammed Şâhîn ile yaptığı röportajda bu hikâyeye ilgili düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir:

“Bu eseri geride bıraktıklarımla kendim arasında bir köprü oluşturmak için yazıyorum.” (Fethi'r-Rahmân, 2018, 20).

Sudan'ın, bu hikâyenin yazıldığı dönemki tarihsel arka planı üzerinde durulması eserin tahlilinin başarılı bir şekilde anlaşılması açısından faydalı olacaktır. Sudan, genel olarak 1956 yılına dek İngiliz kontrolünde olup sonraki dönemlerde ülkede barış sağlanmak istense de halk arasında iç sorunlar birbirini izlemiştir. Her ne kadar Sudan 1956 yılı sonrasında bağımsız bir ülke olsa bile askeri darbeler, iç sıkıntılar ve ekonomik sorunlar ülkede devam etmiştir (Güneş, 2017). Bununla birlikte bu dönemlerde Sudan'da ülkenin kuzey kısmı ve güney kısmı arasında gerçekleşen yönetsel sıkıntılar, yöneticiler ve toplum arasında iç sorunları doğurmuştur (Jacobsen, 2008, s.13)

Sudan'ın güney kısmı hariç ülke nüfusunun büyük bir oranı Müslümanlardan oluşmaktadır (Kavas, 2009, s.464). Ayrıca Sudan için son derece önemli olan Nil Nehri Sudan'ın iç bölgelerinden geçerek kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda etkili olmaktadır (Seyyid, 2007, s.122). Bununla birlikte Sudan'ın doğal kaynakları fazla olmasına rağmen ülkedeki iç sıkıntılar ve siyasi sorunlar nedeniyle doğal kaynaklarından yeterli oranda faydalanamamaktadır (Avcı, 2009, s.459).

Söz konusu bilgiler neticesinde o dönem itibarıyla Sudan maddi ve manevi açıdan zorluklar yaşamıştır. Bu zorlukların hemen hemen her alanda kendini hissettirdiği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle olaylarının Sudan'ın Ved Hâmid adlı köyünde geçtiği bilinen *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı eserde dûme ağacı, eserin kilit noktasını oluşturmaktadır.

Dûme ağacının Sudan gibi zorluklar yaşayan bir ülkede kıymetli ve bereketli bir ağaç olarak görüldüğü düşünülmektedir. Yazar Sâlih, Sudan'ın içinde bulunduğu bu sorunlardan etkilenerek eserinde bu sorunlara net bir şekilde yer vermese bile Dûme ağacının kutsallığından, bereketinden, birlik ve beraberliği sağlamasından açıkça bahsetmektedir.

4. *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* (دومة ود حامد) Adlı Eserin Teknik ve Tematik Açıdan Tahlili

4.1. Hikâyedeki Olay Örgüsü

Hikâyedeki ana olay ve konu Nil Nehri'nin kenarındaki Dûme adı verilen ağaç ve ağacın yanındaki yatır etrafında oluşur. Hikâye, Sudan'ın Ved Hâmid köyünde Nil Nehri'ne yakın olan bir bölgede genç bir delikanlı ve yaşlı bir adamın karşılaşmasıyla başlar. Yaşlı adam genç delikanlıya köy hakkında

bilgiler verip rehberlik eder. Genç delikanlı yaşlı adamdan, köyün zor şartlarını öğrenir. Bunun üzerine genç delikanlıda köyü terk etme isteği oluşur. Köy halkıysa Nil Nehri'nin kenarında olduğu düşünülen yatırın ve yatırın yanındaki ağacın kutsal olduğuna inanır.

Yatır, bir zamanlar gaddar ve zulmeden birinin yanında köle gibi yaşamıştır. Daha sonra bu yatıra Allah tarafından yardım olarak bir kilim gönderildiğine inanılmıştır. Allah tarafından gönderildiğine inanılan bu kilimin suyun üzerine serilmesi ve suyun kilim üzerine çıkmasının ardından kilimin yatırı suyun üzerinde yüzdürerek kutsal olduğu düşünülen ve Dûme adı verilen bu ağacın yanına getirdiği anlatılmıştır. Öyle ki inanişâ göre yatır burada yıllarca yaşamış ve her gün hazır pişirilmiş yemek yemiştir. Fakat yemeğin nerden geldiği anlaşılamamıştır.

İlerleyen yıllarda köy halkı her gün rüyasında bu yatır ve yanındaki bu ağacı görür. Öyle ki bir gün devlet görevlileri gelip nehrin kenarına su pompası yapmak için ağacın kesilmesine karar verdiklerinde köy halkı bunu engellemek ister. Hükümet görevlileri köy halkına bu su pompasıyla bir tarım projesi yapılacağını söyleyip ferah bir hayat sunar. Fakat köy halkı bu ağacı kutsal görür ve kültürel bir miras olarak sahiplenir. Köy halkı her ne kadar zorluk içinde yaşıyor olsa da tarım projesinden vazgeçip dini değerlerine sahip çıkar ve ağacın kesilmesine izin vermez.

4.2. Hikâyedeki Şahıs Kadrosu

Hikâyenin baş karakteri yaşlı adamdır. Yaşlı adamın kim olduğu belirsizdir ve bir adı yoktur. Ayrıca anlatıcı olan yaşlı adam, genç delikanlıyla olan konuşmalarında hem alay edici hem de merhamet dolu bir üslup kullanmakta ve ikna edici tavırlarıyla dikkat çekmektedir. Anlatıcı, köy halkını temsil eden bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat köy halkının inançlarını ve geleneklerini zedeleyecek herhangi bir durum söz konusu olduğunda birlikte hareket edilmektedir. Hikâyede geçen şu cümlelerin bu durumu kanıtlayıcı nitelikte olduğu düşünülmektedir:

."و أهل بلدنا كما تراهم منصورفون كل إلى هم يومه. ولا أذكر أنهم ثاروا على شي قط" (Sâlih, 1997,

s.37)

"Belde halkının insanları her gün rızkının peşindedir. Hiçbir zaman böyle önemsiz bir şeye sinirlendiklerini hatırlamıyorum."

."و هبوا عن آخرهم هبة رجل واحدة. وسدوا على مفتش المركز السبل" (Sâlih, 1997, s.37)

"Tek vücut olup merkez müfettişinin yollarını tıkadılar."

Hikâyenin yan karakterlerinden olan genç delikanlı, genellikle dinleyici konumunda olmaktadır. Yaşlı adam ile diyaloglarında yaşlı adamı

dinlemektedir. Fakat hikâyenin sonlarına doğru birkaç cümleyle konuya katılmaktadır. Bu durumda genç delikanlının gizli bir karakter olduğu düşünülmektedir.

Köy halkının, kalpleri temiz ve saf insanlar olduğu düşünülmektedir. Fakat gafil insan tipinde olduğu düşünülmemektedir. Yukarıdaki paragrafta belirtildiği gibi köy halkı rızkının peşindedir. Ayrıca önemsiz şeylere sinirlenmemişlerdir. Dûme ağacının kesileceğini duyduklarında gafilce hareket etmeyip tepkilerini ortaya koymuşlardır.

Köy halkı, Dûme ağacını kutsal görüp kültürel bir miras gibi sahiplenmektedir. Bu nedenle köy halkı, hükümet görevlilerinin Dûme ağacını kesip su pompası kurmasına engel olmaktadır. Köy halkı zorluklar içinde yaşamaktadır. Fakat Dûme ağacı için tarım projesinden ve su pompasından vazgeçmiştir. Buradan köy halkının dini değerlerine ve kültürel miraslarına sahip çıktığı anlaşılmaktadır.

Hükümet görevlileri ise görevleri nedeniyle çizdikleri projede Dûme adlı ağacın kesilmesine karar vermektedir. Köy halkına bu ağacın yerine tarım projesi için su pompası kurulacağını söyleyip ferah bir yaşam sunmaktadır. Fakat karşılarında birlikte hareket eden köy halkını gördüklerinde şaşırmakta ve projeyi durdurma kararı almaktadır.

208

Hikâyedeki diğer bir karakter ise yatır karakteridir. Yatır karakteri yaşlı adam karakteri ile karıştırılmamalıdır. Yatır bir zamanlar acımasız birinin yanında köle gibi yaşamıştır. İçinde bulunduğu bu durum nedeniyle Allah'a dua etmiştir. Duaları bir gün karşılık bularak kendisine bir kilim gönderilmiştir. Yatır suda yüzen bu kilim üzerinde Dûme ismi verilen ağacın yanına getirilmiştir. Yıllarca bu ağacın etrafında yaşamıştır. İlerleyen yıllarda köy halkı yatırın kutsal olduğuna inanmıştır.

4.3. Hikâyedeki Zaman ve Mekân

Hikâye, Sudan'ın Ved Hâmid köyünün Nil Nehri'ne yakın olan bir bölgesinde geçmektedir. Hikâyenin adı da buradan gelmektedir. Hikâyede zaman ögesi tam olarak belirtilmemektedir. Hikâyenin tümü okunduğundan olayların art arda geldiği fark edilmektedir. Fakat köy halkı tarafından kutsal olduğu düşünülen yatır ve yanındaki Dûme adı verilen ağacın kutsallığı nesilden nesle aktarılarak tarihi bir miras olarak görülmüştür.

4.4. Hikâyedeki Anlatım Teknikleri

Yazar hikâyede anlatımı kahraman bakış açısıyla sağlamış olup öyküleme ve betimleme tekniklerinden yararlanmaktadır. Anlatıcı sıfatındaki yaşlı adam, hikâyede yaşadığı ve bilgi sahibi olduğu konuları kendi gözünden ve dilinden okuyucuya aktarmaktadır. Hikâyeyi birinci tekil şahıs ağzını kullanarak

oluşturan yazar, yaşlı adamın genç delikanlıyla yaşadığı olayları diyaloglar şeklinde vermektedir.

Yazar, hikâyede çevre ve insan betimlemelerine yer vermektedir. Hikâyede geçen aşağıdaki cümle çevre betimlemesine örnek oluşturmaktadır:

"ها هي ذي...دومة ود حامد. أنظر إليها شامخة برأسها الى السماء. أنظر إليها ضاربة بعروقها في الارض. انظر إلى جذعها المكتنز المتئى كقامة المرأة البدينة. و إلى الجريد في أعلاها كأنه عرف المهر الجامحة". (Sâlih, 1997, s.36)

"İşte Ved Hâmid'in Dûme ağacı budur. Başını mağrur bir şekilde göğe doğrultmasına bakıyorum. Toprağa köklerini salısına bakıyorum. Bir kadın bedeni gibi ayakta duran iri, dolgun gövdesine bakıyorum. Tıpkı asi bir tayın yelesine gibi tepesindeki yapraklarına bakıyorum."

Hikâyede geçen şu cümle insan betimlemesine örnek oluşturmaktadır:

"صبحونا ذات يوم فإذا موظف ذوقبعة ضخمة ورأس صغير ومع جنديان" (Sâlih, 1997, s.49)

"Bir gün uyandıığımızda küçük kafası ve büyük şapkası olan yanında iki jandarma bulunan bir memur geldi."

4.5. Hikâyedeki Dil ve Üslup

Yazar, hikâyede açık ve bir o kadar da akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmaktadır. Yazarın belirtilen bu üsluba hikâyede yer vermesi olayın, karakterlerin ve ana fikrin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca yazar sanatsal bir dil kullanarak olayların oluş sırasını ayarlamakta ve bu sayede okuyucuyu meraklandırmaktadır.

Yaşlı adamın genç delikanlıyla diyaloglarında sen zamirini (أنت) kullanması, okuyucuda olayların içindeymiş gibi bir hava oluşturmaktadır. Bu sayede okuyucu olayları zihninde canlandırarak anlamlandırmaktadır. Anlatıcı olan yaşlı adam olayları özelden başlayıp genele doğru (Tümevarım) anlatmaktadır.

Anlatıcı idrak fiillerini kullanarak olayların okuyucu tarafından daha açık ve anlaşılır olmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum hikâyede geçen şu cümlelerle örneklendirilmektedir:

"أنظر إليها ضاربة بعروقها في الارض" (Sâlih, 1997, s.36)

1. "Toprağa köklerini salısına bakıyorum."

"أتراها عقاباً خرافياً باسطاً جناحيه على البلد بكل ما فيها" (Sâlih, 1997, s.37)

2. "Beldenin tümünü kartal gibi kanatları altına aldığını görmez misin?"

"أنظر إليها يا بني إلى الدومة شامخة، أنفة متكبرة كأنها صنم قديم" (Sâlih, 1997, s.38).

3. "Ey oğlum baksana, eski put gibi yükseklerde kibirli bir şekilde baktığımı görmez misin?"

"بل إنك لترها وأنت في رابع بلدة من هنا" (Sâlih, 1997, s.38).

4. "Rabbimin adına yemin ederim ki dördüncü beldede olsan bile onu görürsün."

المجال عليه İdrak edilen	المدرک İdrak eden	أفعال الإدراك İdrak filleri
أنظر إليها ضاربة بعروقها في الارض	أنت	أنظر إليها
أتراها عقابا خرافيا باسطا جناحيه على البلد بكل ما فيها	أنت	أتراها
أنظر إليها يا بني إلى الدومة شامخة، أنفة متكبرة كأنها صنم قديم	أنت	أنظر إليها
بل إنك لترها وأنت في رابع بلدة من هنا	أنت	لترها

Anlatıcının burada Dûme ağacını (المجال عليه) çeşitli yönlerde tasvir etmesinin iki yönlü açıklaması vardır. Bunlardan birincisi çıplak gözle bakarak idrak etmeyi sağlamaktır. İkincisiyse derin düşüncelere dalmaktır. Ayrıca yukarıdaki tablonun idrak edilen kısmında yer alan örneklerde ağacın kadın bedenine, eski bir puta ve kartala benzetildiği görülmektedir. Bu örneklerle ağacın köy halkı tarafından kibirli ve mağrur olarak bilindiği anlaşılmaktadır.

Yazar, hikâyede anlatımı güçlendirmek amacıyla söz sanatlarını başarılı bir şekilde kullanmaktadır. Hikâyede geçen "Kafasını bana doğru bakıp kaldırdığında yüzü, kesilmiş ineğin akciğeri gibiydi." / "و لکنه رفع إليّ وجهاً كأنه رنة" / "تشبيهه مرسل مجمل" (Sâlih, 1997, s.35) sözüyle benzetme sanatına yer verilmektedir. Hikâyede geçen bu benzetme sanatı kısaltılmış teşbihe (تشبيهه مرسل مجمل) örnektir. Hikâyede geçen diğer benzetme örnekleri şu şekilde verilmektedir:

"كأنها الحد الفاصل بين الليل والنهار" (Sâlih, 1997, s.39).

1. "O sanki gece ve gündüzü ayırma noktası gibidir."

" كأنها ذلك الضوء الباهت الذي ليس بالفجر و لكنه يسبق طلوع الفجر " (Sâlih, 1997, s.39).

2. "O sanki gün doğumu gibi ama gün doğumunun önüne geçen parlayan ışık gibidir."

نظر الى جذعها المكتنز الممتلئ كقامة المرأة البدينة" (Sâlih, 1997, s.36).

3. "İri gövdesine bakar mısın? Sanki dolgun kadın bedeni gibidir."

" كأنها صنم قديم " (Sâlih, 1997, s.38).

4. "O sanki eski put gibidir."

" و النهر يجري من تحتها كأنه أفعة مقدسة من أفاعي الأساطير " (Sâlih, 1997, s.52).

5. "Altındaki akan nehir masallarda geçen kutsal yılan gibidir."

السبب Nedeni	نوع التشبيه Benzetme Türü	المشبه به Benzetilen	المشبه Benzeyen
ذكرت الأداة و لم يذكر وجه الشبه	مرسل تشبيه مجمل	الحد الفاصل	مدلول الضمير في كأنها
ذكرت الأداة و لم يذكر وجه الشبه	مرسل تشبيه مجمل	الضوء الباهت	مدلول الضمير في كأنها
ذكرت الأداة و لم يذكر وجه الشبه	مرسل تشبيه مجمل	كقامة المرأة البدينة.	أنظر الى جذعها المكتنز الممتلئ
ذكرت الأداة و لم يذكر وجه الشبه	مرسل تشبيه مجمل	صنم قديم	مدلول الضمير في كأنها
ذكرت الأداة ووجه الشبه	مرسل تشبيه مفصل	أفعة مقدسة	و النهر يجري من تحتها كأنه

Yazarın hikâyede kullandığı bir diğer söz sanatı ise kişileştirmedir. Yazar, inek sineklerinin yeme eylemini gerçekleştirilmesiyle ve dizanteri hastalığının dişlere sahip olmasıyla kişileştirme sanatını uygulamaktadır. Kişileştirme örneği hikâyede geçen şu cümleyle verilmektedir:

"ذباب البقر أكل رقبتي و الماريا حرقت جلدي, والدسنتاريا غرست أسنانها في أحشائي." (Sâlih,

1997, s.37).

“İnek sinekleri boynumu yedi. Sıtma derimi yaktı, dizanteri dişlerini iç organlarıma geçirdi.”

Ayrıca bir başka cümlede mübalağa sanatına da yer verilmektedir. Mübalağa örneği hikâyede geçen aşağıdaki cümleyle örneklendirilmektedir. Yazar burada Dûme adlı ağacın beldenin tümünü kartal gibi kanatları altına aldığını belirterek mübalağa sanatını kullanmıştır. Bununla birlikte yazar hikâyesinde anlatımı güçlendirmek için sıfatlara ve mecazlara yer vermiştir.

.(Sâlih, 1997, s.37) "أتراها عقاباً خرافياً باسطاً جناحيه على البلد بكل ما فيها"

“Beldenin tümünü kartal gibi kanatları altına aldığını görmez misin?”

4.6. Hikâyedeki Tema

Hikâyede yazarın okuyuculara asıl vermek istediği mesaj, insanların kültür ve değerlerini koruması ve sahip çıkmasıdır. Yazar, hikâyenin son bölümlerinde köy halkının birlikte hareket edip birlikte karar vermesiyle birliktelik kavramının önemini okuyucunun gözleri önüne sunmaktadır. Yazar bununla birlikte köy halkının Dûme ağacını kutsal görmesiyle dini motifleri ve köy halkının birliktelik kavramını ön planda tutmasıyla köy toplumuna yönelik bir tema işlemektedir.

Yazar eserde toplumun eğitime teşvik edilmesiyle değişimin şart olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla hikâyede kutsal olduğu düşünülen yatırım kaldırılmasına ve Dûme ağacının kesilmesine gerek kalmadan yerine su tulumbası, tarım projesi vs. hepsinin sığdırılmasının eğitimle sağlanacağı düşünülmektedir. Fakat eski kültürün devamı ile modernleşme arasında orantısız bir denge kurulması gerekmektedir. Çünkü modernleşmeyi bir amaç olarak görmek ile bir toplumun kültürel mirasına saygı duymamak arasında ciddi anlamda farklılıkların olduğu düşünülmektedir.

Hikâyede yazar Dûme ağacını okuyucuya sembolizmin etkisinde kalarak aktarmaktadır. Dûme ağacı hikâyede bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar Dûme ağacını gerçek anlamda hurma meyvesi veren bir ağaç olarak kullanmaktadır. Mecaz anlamda ise birlik ve beraberliği sağlayan bir sembol olarak kullanmaktadır.

Sonuç

19. yüzyılın ortalarında Sudan’ın içinde bulunduğu siyasi sıkıntılar, ülke içi sorunlar ve halkın bağımsızlık mücadelesi birçok alanda hissedilerek başta edebi alanda ediplere konu olmuştur. Sudan’ın, Arap dünyasının hatta dünya edebiyatının öne gelen ediplerinden biri olan Tayyib Sâlih’in de Sudan’ın içinde bulunduğu bu durumlardan haberdar olarak *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı eseri kaleme aldığı muhtemeldir.

Makalede tahlil edilen *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı eserde olay örgüsünü Ved Hâmid adlı köye gelen bir genç ile yaşlı adamın karşılaşması oluşturmaktadır. Yaşlı adamın köy hakkında gence verdiği bilgiler, hikâyenin gelişme ve sonuç bölümünün adeta kilidi konumundadır. Yaşlı adamın köy hakkında verdiği bilgilerden hareket ederek Ved Hâmid köyünün Nil Nehri yakın bölgesinde bulunan bir yatır ile yatırın yanındaki Dûme ağacının kutsal olduğu düşüncesi hikâyenin ana unsurunu oluşturmaktadır.

Hikâyedeki şahıs kadrosunu ve zaman ve mekân ögesini, günlük hayatta bir köyde bulunan sıradan insanların ve normal bir zamanda birbiri ardına gelen olayların oluşturduğu düşüncesi ilk olarak akla gelmektedir. Ancak yatırın bir zamanlar gaddar bir adam tarafından köle gibi görülmesi, yatırın bir kilim tarafından suyun üzerinde yüzdürülmesiyle kutsal olduğu düşünülen Dûme ağacının yanına getirilmesi ve yatıra Allah tarafından yardım edilerek her gün kim tarafından yapıldığı bilinmeyen hazır pişirilmiş yemeklerin önünde olması bu sıradanlığı ortadan kaldıran unsurlar olarak görülmektedir.

Sâlih, hikâyede kahraman bakış açısıyla yaşlı adamın ağzından anlatımı sağlayarak öyküleme ve betimleme tekniklerinden yararlanmaktadır. Ayrıca hikâyede çevre ve insan betimlemelerine yer verilmesi, yer yer diyaloglarla anlatımın sağlanması, sade, açık ve anlaşılır bir dilin kullanılması ve eşine az rastlanılacak benzetmelere yer verilmesi anlatım, dil ve üslup açısından yazarın donanımlı, zengin ve etkileyici olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Hikâyede dikkat çeken ve hikâyenin ana unsurunu oluşturduğu düşünülen Dûme ağacının köyde yaşayan halk tarafından kutsal görülmesi ve ağacın bu inanç nedeniyle kesilmesine köy halkı tarafından izin verilmemesi hikâyede dini motiflere yönelik bir temanın ele alındığını göstermektedir. Ayrıca hikâyede köy halkının tek bir vücut olmasıyla birlik ve beraberliğin öneminin de vurgulandığı anlaşılmaktadır. Yazar, Ved Hâmid köyü insanı için Dûme ağacının önemini bir kültürel miras olarak göstererek birçok eserinde olduğu gibi ağacı bir metafor olarak hikâyenin ana unsuruna yerleştirmiştir.

Dûme ağacının hikâyedeki Ved Hâmid köyü insanı için önemini ve kültürel bir miras olduğunu okuyucuya hissettiren yazar, birçok kişi tarafından bilinmeyen bu ağacı, okuyucuyla tanıştırmaktadır. Sâlih'in *Ved Hâmid Köyünün Hurma Ağacı* adlı eserinden ve etkilendiği yazarlardan yola çıkarak gerçekçi bir yazar olduğu düşünülmektedir.

Dûme ağacının, hurma meyvesine benzer şekilde meyve veren bir ağaç olarak eski Mısır krallarının mezarlarında yer alması, bereketli bir ağaç olmasının yanı sıra kutsal sayılması ve birçok yerinden çeşitli alanlarda yararlanılması bu ağacın, Sudan için ne kadar önemli bir konumda yer aldığını birer kanıttır.

Kaynakça

- ABC News*. (2007, Eylül 25). Şubat 4, 2021 tarihinde Fruit hamper found in King Tut's tomb: <https://www.abc.net.au/news/2007-09-25/fruit-hamper-found-in-king-tuts-tomb/679688> adresinden alındı
- 'Alî, M. (2009, Şubat 23). *Aljazeera*. Şubat 4, 2021 tarihinde الطيب صالح.. سيرة: مبدع عربي <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2009/2/23/-الطيب-صالح-سيرة-مبدع-عربي> adresinden alındı
- Aljazeera Encyclopedia*. (2014, Aralık 24). Mart 8, 2021 tarihinde الطيب صالح: <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2014/12/24/الطيب-صالح> adresinden alındı
- Alquds*. (2009, Şubat 23). Şubat 1, 2021 tarihinde الطيب صالح: ملحمة التجربة والحنين: الدائم للطفولة ومواجهة القاتل في قلب الامبراطورية <https://www.alquds.co.uk/-الطيب-صالح-ملحمة-التجربة-والحنين-الدائم-للطفولة-ومواجهة-القاتل-في-قلب-الامبراطورية> adresinden alındı
- Avcı, M. (2009). "Sudan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (37, s.458-459) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ayyıldız, E. (2018). Et-Tayyib Sâlih'in "Mevsimu'l-Hicre İle'ş-Şemâl" Adlı Romanının Tahlili. *DTCF Dergisi*, 58(1), 662-689. <http://dx.doi.org/10.33171/dtcfjournal.2018.58.1.31>
- Bedr, Â. (2019, Temmuz 22). *Mkaleh*. Şubat 1, 2021 tarihinde ما هي فوائد النخلة: <https://mkaleh.com/ما-هي-فوائد-النخلة> adresinden alındı
- Bîyyumî, H. (2020, Şubat 18). *Daily.rosaelyoussef*. Nisan 5, 2021 tarihinde الطيب صالح عبقرى الرواية العربية: <https://daily.rosaelyoussef.com/308764/-الطيب-صالح-عبقرى-الرواية-العربية> adresinden alındı
- eş-Şerîf, R. (2012, Şubat 8). *Alrakoba*. Nisan 1, 2021 tarihinde الطيبون: عبد الله الطيبون-عبد-الله-الطيب-صالح وطارق الطيب <https://www.alrakoba.net/437611/-الطيبون-عبد-الله-الطيب-صالح-وطارق-الطيب> adresinden alındı
- Faḍlullâh, H. (2013, Şubat 4). *Ahewar*. Şubat 1, 2021 tarihinde المرید البرليني للطيب صالح مفتوناً وروياً وباحثاً: <https://m.ahewar.org/s.asp?aid=344106&r=0> adresinden alındı
- Fethi'r-Raḥmân, H. (2018). *el-Va'ibi'il-mekâni et-Tayyib Sâlih bîyna riḥlâtihi ve muḳaddimâtihi*. Hartum: Zain.

- Fikrmag. (2017, Aralık 7). Nisan 10, 2021 tarihinde الطيب صالح .. عبقرى الرواية العربية: https://www.fikrmag.com/article_details.php?article_id=668 adresinden alındı
- Filâbî, M. (2020, Şubat 1). *Alaraby*. Şubat 3, 2021 tarihinde شجرة الدوم المظلومة في السودان: <https://www.alaraby.co.uk/شجرة-الدوم-المظلومة-في-السودان> adresinden alındı
- Gâzî, H. (2015). *Sîyrâ ve şehâdât min maḥattât el-ömür*. Mısır: Dâru'l Kutub el-Mısriyye.
- Güneş, N. (2017, Mart 20). *İlim ve Medeniyet*. Aralık 12, 2020 tarihinde Sudan'ın iç savaş çıkmazı: Güney Sudan sorunu ve bağımsızlık süreci: <https://www.ilimvedenedeniyet.com/sudanin-ic-savas-cikmazi-guney-sudan-sorunu-ve-bagimsizlik-sureci.html> adresinden alındı
- Hâbkâvî, B. A. K. (2003). el-Üslub el-edebî el-fennîlîr-rivâyata 'indat-Tayyîb Sâlih. (*Yayımlanmış yüksek lisans tezi*) *Al-Jazeera Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şam*.
- Husnîyîn, M. (2013, Aralık 16). *Mandaraonline*. Şubat 3, 2021 tarihinde الدوم شجرة-الرزق-التي لا يأكل منها صاحبها: <https://www.mandaraonline.com/الدوم-شجرة-الرزق-التي-لا-يأكلها-صاحبها> adresinden alındı
- Jacobsen, K. (2008). *Ennuzūḥud-dâḥilî lil mânâtiḳi el-ḥadrîyya: eddirâsata et-tevsîfiyya el-mustetreka beyna merkezi rasdi nuzuhi eddâhlî ve câmi'ati* (Adobe Digital Editions). Erişim adresi İnternal-displacement.
- Kavas, A. (2009). "Sudan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (37, s.461-466) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koç, C. T. (2004). Tayyib Sâlih ve Romancılığı. (*Yayımlanmamış doktora tezi*) *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya*.
- Koç, C. T. (2017). Tayyib Sâlih'in Romanlarındaki Kadın Karakterler. *Şarkiyat Mecmuası*, 30, 71-89.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*. (1994). İstanbul: Huzur Yayınevi.
- Mâcid, A. (tarih yok). *Edarabia*. Aralık 8, 2020 tarihinde من أهم أعمال الأديب الطيب صالح: <https://www.edarabia.com/ar/12-من-أهم-أعمال-الأديب-الطيب-الصالح> adresinden alındı

- Mâlikî, Ş. (2016, Kasım 5). *Webteb*. Şubat 2, 2021 tarihinde فوائد الدوم لجسمك الجنسية ولصحتك: <https://www.webteb.com/articles/-/اشهر-فوائد-الدوم> adresinden alındı
- Maṭrafi, M. (2017). lit-Tayyîb Sâlihi Bînyetü'l mekani fî rivâyeti Naḥletun 'Alâ'l-Cedveli. lit-Tayyîb Sâlihi bînyetü'l mekani fî rivâyeti Naḥletun 'Alâ'l-Cedveli. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Mohamed Boudiaf University, Faculté des Lettres et des Langues, M'Sila. <http://dspace.univ-msila.dz:8080/xmlui/handle/123456789/2938?show=full>
- Sâlih, T. (1997). *Dûmetu Ved Hâmid*. Beyrut: Dâru'l-Celîl.
- Seyyid, E. F. (2007). "Nil Nehri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (33, s.122-123) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Suṭur, K. (2019, Kasım 17). *Sotor*. Mayıs 2, 2021 tarihinde نبذة عن الطيب صالح: <https://sotor.com/نبذة-عن-الطيب-صالح/> adresinden alındı
- Tarabilî, A. (2015, Şubat 5). *Alwafd.news*. Ocak 30, 2021 tarihinde نخيل الدوم.. في عباس-الطرابلسي/٨٠٨٨٥٣-نخيل-الدوم-في-رأس-البر: <https://alwafd.news/عباس-الطرابلسي/٨٠٨٨٥٣-نخيل-الدوم-في-رأس-البر> adresinden alındı
- 216 Yazıcı, H. (1998). "Hikâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (17, s.479-485) İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yedi'n-Nûr, 'A. M. (2009). *Mevsimu'l-Hicre İle 'ş-Şemâl lit-Tayyîb Sâlih takvim 'akdî edebî*. Hartum: Hukuk el-mulkîyye el-fikrîyye.
- Yener, F. (2017). Arap Romanının Dehası: Tayyib Salih – Hayatı, Eserleri ve Modern Arap Edebiyatındaki Yeri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 60, 373-389. Doi: 10.16992/ASOS.13083

¹ Kur'an-ı Kerim 6: 99.